

Muszatics Péter

OROSZORSZÁG, A TALÁNYBA BÚJT MISZTÉRIUM II.

„I cannot forecast to you the action of Russia. It is a riddle wrapped in a mystery inside an enigma; but perhaps there is a key.” („Nem tudom megjósolni Oroszország lépését. Oroszország rejtélybe zárt, misztériumba bújt talány; de talán van kulcs hozzá.”)

Winston Churchill, 1939. október

VLAGYIMIR – DÉLIBÁB A SZTYEPPÉN

1.

Vlagyimir orosz mértékkel nem nagy város. Három- vagy négyszázezer lakója van, többségük az ormótlan panelházak és a végtelen garázssorok gyűrűjében él a városközpont körül, ami lényegében egy utcából, a Bolsaja Moszkovszkaja ulicából áll – mert mint minden orosz út, természetesen ez is Moszkvába vezet. Nem mindig volt ez így, valaha, a 12. században, amikor II. Vlagyimir kijevi fejedelem megalapította és önmagáról elnevezte a települést, itt volt a keleti szlávok központja, és minden út ide vezetett.

A száraz kánikulai hőségben a helyi fiatalok a McDonald's teraszán üldögélnek, mellettük fekete ruhás motorosok eszik a hamburgert és isszák a kólát. Bőrruháikon és motorjukon a legkülönbözőbb rekvizitumok keverednek a Sztálin-portrétól a fekete-sárga-fehér cári zászlóig, a kétfejű sasos régi címertől a kettőskeresztig és a sarló-kalapács-szimbólumig. A többi vendég láthatóan nem nagyon foglalkozik velük. Néhány méterrel odébb egy kifőzde várja a divatra nem adó idősebbeket. Mellette a vaskorláton kiterjesztett szárnyú fehér galamb idézi a világbékét, előtte közönséges szürke galamb iszik egy pocsolyából. Leülök a törött kövezetű kerthelyiségben, ahol valószínűtlenül kövér, duplatokás, műanyag hajvédőt, hosszú, fűzős cipőt és valami bizarr formaruha-féleséget viselő asszony sűrű, finom borscsot szolgál föl. A közeli játszótéren, a szürke, kikopott fűben gyerekek ricsajoznak. Szemben, az óriási, neoklasszicista stílusban épült közigazgatási épület homlokzatán még ott a zászlóerdővel körülvett sarló-kalapácsos szovjet címer, fölötte pedig a legnagyobb természetességgel lobog a kétfejű sasos, fehér-kék-piros orosz zászló.

Az átlagos orosz vidéki városok többsége mindig is vigasztalan képet nyújtott. A két-három kőépület – az egyik bizonyosan a közigazgatásé volt, az állam hatalmának görög-bizáncias stílusban épült, timpanonos, tiszteletet parancsoló jelképe – körül a tavaszi és őszi sártengerben és a nyári portengerben faházak tucatjai emelkedtek. Várostervezésről itt soha nem volt szó, az utcák képe csak a 20. században kezdett rendezettebbé válni, amikor a tervezőasztalokon mérnöki pontossággal megalkotott lakótelepek

felépültek – hogy aztán az összképbe a számtalan, egyéni fantáziával összetákolt garázs és erkély vigyen újra rendetlenséget.

De Vlagyimir nem átlagos orosz város. A ma ismert Oroszország valahol itt, a Vlagyimiri Fejedelemségben született meg a középkor századaiban. Itt, a tatárokkal folytatott harcban és a velük kialakított kényszerű együttélésben alakult ki az az államfelfogás, amit később „moszkvaiként” és „oroszként” ismert meg a világ. Ez a távoli település – amely még kelet-európai viszonylatban is keletinek számít – lett az Orosz Birodalom bölcsője.

Európai értelemben Vlagyimir nem volt „város”, és nem is volt sok lakója. Polgárai sem nagyon voltak. A sztyeppe egy dombhátán, távol Bizánctól, távol még Kijevtől is, úgy magasodott, akár egy végvár. Régi épületei erődítményekre emlékeztetnek, Aranykapuja is, melyet kijevi – és persze bizánci – mintára emeltek. A ma látható, a gyorsétremtől nem messze lévő, a Moszkvába vezető utca elején álló Aranykapu rekonstrukció, ha nem is 20. századi, mint Kijevben. Még a 18. században, Katalin cárnő idejében építették újjá, talán azért, hogy felelevenítsék az időközben óriásira duzzadt Oroszország múltjának egy korai fejezetét. A kapu, ha romosan is, túlélte a tatárok újra és újra visszatérő ostromait.

2.

A Rurik-dinasztiából származó alapító, II. Vlagyimir templomot építtetett a fennsíkon. A pogány anyaistenség faszobra helyett az Istenanya faikonja lett az imádat tárgya, melyet az Uszpenszkij-katedrálisban helyeztek el, és a Vlagyimiri Fejedelemség, majd Moszkva és Oroszország államiségának egyik fő jelképe lett. Az ikon szent. Nem csupán képmás: az isteni lényeket közvetíti. Perspektívája nem nyugati. Időtlen és tér nélküli. Nem a földi időt és teret jeleníti meg, hanem az égét. Nem mi nézzük a képet – a kép, az isteni megtestesülése, a Szűz és a gyermek Megváltó figyel minket. A művész célja nem az önkifejezés volt. Távolról sem: örök mintákat kellett, szigorú szabályok szerint, a lehető legtisztábban újraalkotnia. A „szocialista realista” művészet szigorú szabályrendszerében és sematizmusában később mintha ezen ősi szabályok távoli visszhangja szólalt volna meg, profánul és eltorzítva. A sztálini Szovjetunióban is „ikonokat” alkottak, szintén egy eszme kifejezésére. De a képmások bármiféle formai hasonlósága, mondanom sem kell, gyökeres szellemi különbséget takart. A földi idő és tér csak néhány évtizedre győzött a szent megnyilvánulásai fölött. Oroszország nem tud meglenni ikonok nélkül – a McDonald's teraszán ebédelő feketeruhás motorosok is műanyagból készült jelképek garmadáját viselik magukon, a legkülönbözőbb erőket és korokat megidézve.

A Vlagyimiri Istenanya, rövid nevén a Vlagyimirszkaja valószínűleg görög mester műve. Bizánctól került Kijevbe, onnan Vlagyimirba – Andrej fejedelem parancsára, aki a 12. század végén Kijevből ide tette át székhelyét. A település elhelyezkedése talán a Dnyeper partjára emlékeztette. A fejedelem a faházak mellé kőépületeket emeltetett a folyó fölött, ideköltözött a metropolita is, fehér templomok, kolostorok és védművek épültek, köztük a kövér, kerek bástyákon nyugvó Aranykapu, melynek tölgyfaajtáját rész-

zel és arannyal vonták be, tetején pedig kápolna volt, mint Kijevben. A Rurikok és bojárjaik birtokba vették a távoli keleti sztyeppét is – fizikai valójában és szimbolikusan is.

A Vlagyimirszkájának csodatévő erőt tulajdonítottak, csatákat döntött el, segített a fejedelmeknek és később a cároknak visszaverni a tatárokat. Vlagyimir csak rövid ideig volt fejedelmi központ. A tatárok támadásai gyorsan megakasztották gyarapodását, a fejedelmek behódoltak a kánoknak. A tatár iga – néha a faiga szó szerinti vállra vételével, a vlagyimiri fejedelem fizikai megalázásával – brutális volt. De a behódolás a túlélést biztosította, és aki túlél, győzhet. Ezt tudták a vazallus Rurik-uralkodók is. Megpróbálták megtanulni a kánok gondolkodásmódját, harci taktikáját, társadalomszervezési módszereit.

Iván fejedelem, aki különösen agyafúrt volt, értett a tatárok nyelvén is, sok javat harácsolts össze, és áttette székhelyét a közeli Moszkvába, a Vlagyimiri Fejedelemség korábban jelentéktelen falujába – hogy miért, máig komoly történészviták tárgya. Amikor Moszkva csillaga felemelkedett, és a fejedelemséget az új székhelyről nevezték el, a Vlagyimiri Istenanyát a 14. században átszállították az új fővárosba. A vlagyimiri mintájára fölépített moszkvai Uszpenszkij-székesegyházban helyezték el a Kremlben – itt, az ikon előtt koronázták meg a moszkvai fejedelmeket és az összes orosz cárt. A kommunisták múzeumba helyezték – most a Tretyakov Képtárban van –, de 1941 decemberében, amikor a nácik már Moszkva közelében jártak, egy különösen válságos napon Sztálin parancsára állítólag repülőgépre tették és a város fölött köröket írtak le vele, hogy a Vlagyimirszkaja így oltalmazza meg a fővárost – mindez persze nyilván nem több szóbeszédnél.

A vlagyimiri Uszpenszkij-katedrálisban csak a csodatévő ikon másolata látható – Andrej Rubljov freskói viszont eredetiek, egy bolthajtásban az Utolsó Ítéletet jelenítik meg. Az Apokalipszis ezen a kietlen vidéken talán nem a rettegés tárgya volt, hanem a mindennapok realitása. A harcok és a hódítás borzalmai tompává tették az itt lakókat, akik hittek a végzetben és a Megváltó eljövételében. A templom mellett, a dombhátról lenézve előtűnik a sztyeppe. Rubljov víziója után a természet valósága. A végtelen síkságon szabad a szem útja Ázsia felé. Nemcsak a táj, a fények és a felhők játéka is lenyűgöző.

A katedrális közelében egy magányos kápolna áll: Thesszalóniki mártírjának, Szent Demeternek szentelték. Fehér homlokzatát elborítják növények és állatok, sárkányok és griffmadarak, szentek és uralkodók, ősi pogány és keresztény motívumok. A kis, első látásra nem is különösebben feltűnő templom falán elképesztő gazdagságban burjánzik az élet – és az élet titkai, részben megfejthető, részben már érthetetlen motívumok. A kápolna egykor a fejedelem magántemploma volt, a palotájához tartozott. Az épületnek már nincs nyoma, eltűnt a kegyetlen századok során. A tágas sztyepei térség fölött egyre sötétebb felhők gyülekeznek – ha nem akarok megázni, sietnem kell a vasútállomás felé. Ami bástyaszerű és fehér, akár a város fő emlékei.

Az állomás bejáratánál, mint szinte mindenütt Oroszországban, biztonsági kapun kell áthaladni. Szigorú rendőrök figyelik a belépőket, két-három helyen is ellenőrzik a jegyemet, míg felszállhatok az *elektricskára*, a Moszkvába tartó helyi vonatra. A fülledt kocsiban izzadó utasok várják türelmesen az indulást. A lassan dőcögő vonat ablakából a katedrális alatt, a domb oldalában, a vasúti sínek mellett kopott faházak tűnnek elő. Az

egyik előtt köpcös férfi áll szalmakalapban a düledező kerítés mellett, a házon nagy orosz zászló lobog. Elkezd esni az eső, de még süt a nap, távolodóban délibábként emelkednek ki a sztyeppéből a fehér templom körvonalai, a napszítta, szürke faházak, a panelházak, a gyárak kéményei és egy kohó füstöt okádó, csikos tornyai. Végül mind összefolynak a pompás fényjátékban.

Mégis, Vlagyimir olyan, mint az elhagyott, komor szerető, Moszkva meg mint a diadalmas, magabiztos – és néha öntelt – feleség. A vonaton, ahogy közeledünk a mintegy kétszáz kilométerre lévő főváros felé, egyre több az ázott és csapzott utas. És egyre több a kéregető meg a házaló, akik – szemlátomást nem megengedett módon, időről időre elmenekülve a vonatszemélyzet elől – a fagyalttól a barkácskészletig, a szentképektől a fotóalbumokig szinte mindent árulnak. A sík vidéken hársak, nyír- és nyárfák végtelen sora mellett haladunk el. A sztyeppén minden ismétlődik, nincsenek távlatok. Ritka az olyan fennsík, mint a kijevi és a vlagyimiri. Oroszországban többnyire csak azt látod, ami közvetlenül előtted van.

A drezdai Heinz Steyer Stadion előtt Grosics Gyula és Kotász Antal válogatott futballisták 1959-ben